

оповідання і нариси «Зворушило» (1901 р.), «Гарматний бій», «Хлібал Хлібал», «Воєнні гаразди», «Жертви війни» (1904 р.).

Російський драматург О. В. Сухова-Кобилін представлений лише однією позицією — некрологом. А відомо ж бо, що його п'єса «Весілля Кречинського» ставилася на галицькій сцені у 1878—1880 роках, була оцінена і в пресі. Так само й п'єса «Гроза» О. Островського, що ставилася на сцені театру товариства «Руська бесіда», здобула різні оцінки на сторінках газети «Діло», журналу «Зоря». Взагалі слід сказати, що укладач обійшов чимало театральних рецензій, в яких йшлося більше про

самі п'єси, аніж про їх виконання. Цей матеріал був би вельми цікавий для істориків літератури.

Бібліографічний покажчик «Російська література в українських перекладах і критиці» — цінний набуток нашого літературознавства. Треба сподіватися, що видавництво «Наукова думка» продовжить розпочату справу і видасть також покажчик, в якому буде представлено переклади з російської літератури та критичні відгуки про них на сторінках українських наднаціональних видань дожовтневого часу.

Р. Я. ПИЛИПЧУК

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ. Випуск І. Вільям Шекспір. **Наукові дослідження, Вид-во Львівського університету, 1964**

Серед численних досліджень, виданих до 400-річчя з дня народження Шекспіра, приємно бачити загальнореспубліканський збірник з іноземної філології, який містить п'ятнадцять статей, написаних ученими Києва, Львова, Одеси та Дніпропетровська. Привертає увагу насамперед тематична широта збірника. Головні напрямки та риси світового шекспірознавства в його історичному розвитку, проблеми світоглядно-естетичні, стилю Шекспіра, боротьба проти його сучасних фальсифікаторів — ось кодо зачеплених авторами питань. Школа лише, що проблеми, яка мала б бути однією з провідних в українському шекспірознавстві — «Шекспір на Україні», — у збірнику присвячено тільки статтю Ф. М. Білецького «Т. Г. Шевченко про Шекспіра». Тим більше, що над цією проблемою (як у літературознавчому, так і в театрознавчому плані) працюють кілька українських науковців, зокрема О. П. Гук (Чернівці), чия дослідження «Шекспір на Буковині» викликало жвавий інтерес учасників минулорічної республіканської наукової сесії, присвяченої Шекспіру¹. Але і в такому вигляді рецензований збірник переконаливо свідчить про серйозний і всебічний інтерес української літературознавчої науки до спадщини великого драматурга.

Вдалою є і композиція збірника, який складається з трьох розділів. Статті першого розділу висвітлюють сучасну боротьбу навколо шекспірівської спадщини та загальні проблеми творчості великого англійця, в другому розділі зібрано статті про художні особливості драматургії Шекспіра та про деякі проблеми її пере-

кладу, третій розділ об'єднує статті про долю шекспірівської спадщини в різних країнах за останні три століття.

«Боротьба за справжнього Шекспіра, непримирнене ставлення до будь-яких переконалих у тлумаченні його творчості, до антиреалістичної трактовки його драматургії — наше головне завдання» (стор. 3). Ця принципова позиція редколегії збірника визначає гостру полемічну спрямованість переважної більшості статей, автори яких дають глибоко обгрунтовану відсіч тим реакційним закордонним ерудитам, що за всяку ціну намагаються вихолостити великий життєвий зміст шекспірівської спадщини. У цьому — цінність статті І. П. Симоненко «Марксистське літературознавство Англії у боротьбі за спадщину Шекспіра», якою відкривається збірник. З цієї ж метою Т. К. Якимович у змістовному дослідженні «Шекспір у сучасному французькому театрі та театральній критиці» переконливо доводить, що з вини антистретфордівських та модерністських фальсифікаторів Шекспіра французька шекспіріана ще не задовольняє потреб пропаганди шекспірівської спадщини. Статті І. П. Симоненко та Т. К. Якимович є безперечним внеском у боротьбу радянського літературознавства проти модерністських фальсифікаторів класичної спадщини. Як показано авторами, у цій боротьбі радянська наука та театрознавча думка має надійних союзників в особі передових критиків-марксистів Англії та демократичних діячів французького театрального мистецтва.

М. С. Шаповалова у статті «Шекспірові міркування про мистецтво» зв'язує ці міркування з передовою естетичною думкою європейського Відродження, з боротьбою різних напрямків у тогочасній англійській літературі та з ідеологічним опором пуританському наступові на мистецтво. Це дає можливість авторові по-новому трактувати окремі епізоди «Лукреції» та зміст

¹ «Наукова сесія, присвячена 400-річчю з дня народження Вільяма Шекспіра (Тези доповідей)», КДУ ім. Т. Г. Шевченка, К., 1964.

ряду сонетів Шекспіра. Стаття доповнює наші уявлення про боротьбу Шекспіра за «ученням» евфуїзмом. Ця боротьба, за твердженням автора, проявляється не тільки у безпосередній декларації Шекспіра, а й у низці комічних та сатиричних образів його творів. Тим самим ще глибше розкривається негативне ставлення драматурга до всякого прикрашання природи, яке збіднює чи викривлює дійсність. Переконаливо показуючи розуміння Шекспіром реалістичної природи мистецтва та його складних зв'язків з природою, М. С. Шаповалова обґрунтовує стійкість естетичних переконань Шекспіра, які обумовлюють художню специфіку його творчості.

На відміну від естетичних поглядів Шекспіра, його громадсько-політичні погляди в цілому вже висвітлені радянським літературознавством. Загальноприйняту концепцію світогляду Шекспіра багато де в чому конкретизує і поглиблює Б. О. Шайкевич у статті «Особа і народ в історичних хроніках Шекспіра». Вдалим аналізом двох кращих хронік автор розкриває розуміння драматургом того, що як дії народу, так навіть і сама тільки можливість їх робить народ тою силою, яка обумовлює й вирішує спочатку поведінку та долю окремих діючих осіб, а згодом — і розвиток їхніх характерів. Це й свідчить про те, що саме в творчості Шекспіра з його історичним поглядом на дійсність починається процес становлення реалізму в англійській літературі та в світовій драматургії. У статті простежено зростання майстерності драматурга на його шляху до створення типових характерів, які розвиваються під впливом типових обставин, підкреслено перевагу Шекспіра над Марло, який у понятті типових обставин ще не включає народ як силу, що вирішує долю історичних осіб.

Трапляються у згаданих статтях першого розділу й окремі недоробки. Так, Б. О. Шайкевич чомусь майже не згадує про інші радянські дослідження історичних хронік Шекспіра, припускається спірний і навіть помилковий твердження, — наприклад про відсутність в уявленні драматурга принципової різниці між людьми різних епох (стор. 27) або про те, що Шекспір — рішучий противник народоверхності (стор. 28). Адже радянські шекспірознавці (О. Анікст, Ю. Шведов та ін.) незаперечно довели, що на підставі історичних хронік не слід робити таких висновків і що взагалі сама ідея народоверхності ще не визріла в часи Шекспіра. В статті І. П. Симоненко надто вже стисло й загально характеризується той напрям шекспірознавства, який названо прогресивно-буржуазним. Взагалі, автор дещо недооцінює роботи про Шекспіра такого відомого буржуазного критика й письменника, як Дж. Б. Прістлі (стор. 5). Слід було б підкреслити, що, попри всі його парадокси на адресу Шекспіра, великий драматург як для Прістлі, так і для його однодумців є зброєю й натхненням у боротьбі проти модернізму в англійському театрі.

У другому розділі збірника найціннішими видаються статті Ю. С. Новикова «Склад мови блазнів в трагедії «Король Лір» та Б. М. Князевського «Лексичні засоби вираження філософського поняття «людина» в драмі «Гамлет». Перша з них за змістом значно ширша від своєї назви. Це глибоке й багато в чому оригінальне дослідження еволюції образу Лірового блазнів — через його індивідуалізовану, народну мову. Порівнюючи мову блазнів з мовою його «колеги» у шекспірівських комедіях, аналізуючи його відмінності від схематичних, мовно безбарвних образів блазнів у дошекспірівській драмі, автор показує справжнє новаторство Шекспіра, який першим створив реалістичний образ блазнів-людини. Цінність статті Б. М. Князевського в тому, що з докладного наукового аналізу філософської лексики «Гамлета» перед нами розкривається зв'язок Шекспіра з передовою античною та сучасною йому філософією (Бекон, Монтег, Мірандола), а також принципова відмінність філософських поглядів Шекспіра від платонівської середньовічно-схоластичної традиції. Філософські погляди Шекспіра слушно характеризуються в статті як ствердження нового розуміння людини та людської індивідуальності. На жаль, у статті немає полеміки з зарубіжними дослідниками філософської лексики «Гамлета» — полеміки, що надала такої ідейної та наукової гостроти доповіді Б. М. Князевського на цю ж тему на Республіканській шекспірівській конференції.

З трьох статей, присвячених дослідженню шекспірівського гумору, особливо вдалою здається стаття Д. М. Вавринюк «Засоби гумору в комедіях Шекспіра». В ній висвітлюються деякі особливості реалізму ранніх комедій Шекспіра, визначаються три групи гумористичних засобів драматурга та дається характеристика гумору характерів і гри слів як головних, домінуючих засобів шекспірівського гумору. Труднощам перекладу шекспірівської гри слів на слов'янські мови присвячено другу статтю цього ж автора. Дослідження Д. М. Вавринюк де в чому доповнюється статтею С. П. Чернявської «Про гумор Шекспіра», де знаходимо цікаві й змістовні спостереження над фарсово-брутальним характером реплік і сцен в їх антиевфуїстичній та демократичній функції, над типами й особливостями афоризмів Шекспіра тощо. Обом статтям властивий, однак, спільний недолік — одностороннє визначення змісту образу Фальстафа (стор. 69, 80). Та якщо Д. С. Вавринюк в процесі аналізу розширює й уточнює своє визначення, спираючись на роботи радянських літературознавців, то С. П. Чернявська так і обмежує образ Фальстафа його гумористичною функцією. До того ж автор некріпично наводить (стор. 75) низку досить суперечливих висловлювань деяких зарубіжних дослідників про комедію Шекспіра.

Нарешті, третій розділ містить статті про те, як сприймали Шекспіра англійські,

німецькі та угорські письменники різних часів. Відкриває його стаття Е. П. Бортник «Шекспір і Мільтон». У ній зроблено цікаву спробу знайти аналогії між двома вельми яскравими англійською літератури на ґрунті зв'язків Мільтона з традицією Відродження та антифеодалної спрямованості його творчості. Автор розглядає інтерес Мільтона до Шекспіра в зв'язку з театральними задумами Мільтона та його ставленням до театру взагалі, яке виділяло його серед більшості пуританських діячів культури. В статті знайдено змістовні аналогії між «Гамлетом» та «Самсоном-борцем», а також вказано на ряд спільних ідейно-художніх рис у виборі тематики (зображення титанічних характерів, викриття перебільшеного індивідуалізму тощо).

У статті І. В. Вікторовської говориться про значення Шекспіра для англійських романтиків, які — незалежно від різниці ідейних та естетичних позицій — вели боротьбу проти класицизму під прапором реабілітації Шекспіра від зневажливого ставлення до нього з боку послідовників Драйдена, Попа та Джонсона. Автор показує велику заслугу Кольриджа, Лема, Хезлітта, Кітса й Шеллі, чия боротьба за живого Шекспіра привела до його остаточного визнання в Англії. Проте автор пояснює стриману позицію Байрона щодо Шекспіра тільки класицистськими симпатіями поета та його негативним ставленням до крайностей романтизму. На наш погляд, це питання вірніше поставлене в статті Н. Дьяконової (зб. «Шекспір в мировій літературі», М., 1964) — у зв'язку з усім комплексом ідейно-естетичних суперечностей Байрона. Недаремно ж і спостереження І. В. Вікторовської над змінами в ставленні Байрона до Шекспіра в період роботи над «Дон Жуаном» — тобто якраз в період подолання суперечностей його світогляду — наводять на ширші висновки, ніж зроблені автором. Закономірно виділяючи Шеллі й Байрона, для яких питання про спадщину Шекспіра було частиною їхньої боротьби за створення нового, революційного мистецтва, І. В. Вікторовська ніби не бачить принципової різниці між реакційним романтизмом Кольриджа й далеким від його мистичного ідеалізму Лемом, Кітсом, особливо Хезліттом в їхньому ставленні до Шекспіра — різниці, на якій справедливо наголошує Н. Дьяконова. Загалом І. В. Вікторовській бракує критичного ставлення до оцінок Шекспіра у романтиків (стор. 94—95).

Цієї вади позбавлена стаття І. Ю. Гузар «Німецькі письменники XVIII ст. про Шекспіра». Критично аналізуючи висловлювання про Шекспіра, що їх залишили передові діячі німецької просвітницької культури, автор показує, як і завдяки чому всі вони — від Лессінга до Гете — поступово наближалися до дедалі вірнішої оцінки шекспірівської спадщини. Пафос

статті — у ствердженні величезного значення творчості Шекспіра для боротьби німецьких просвітителів проти класицистських догм, за створення реалістичної естетики, для формування німецького просвітницького реалізму. На жаль, І. Ю. Гузар зосереджує увагу насамперед на оцінках, які давали німецькі просвітителі Шекспірові-художнику. Слід було б хоч стисло висвітлити їх ставлення до ідейного змісту творчості Шекспіра.

У статті К. О. Шахової чи не вперше в радянському літературознавстві ставиться питання про значення й місце драматургії Шекспіра у творчому розвитку угорського поета-революціонера Ш. Петефі. Для нього, як показано в статті, образи, мотиви й настрої Шекспіра стали органічною частиною власного образного світосприймання. К. О. Шахова вірно наголошує на тому, що головне — не у формальних запозиченнях, а в шекспірівській силі почуттів, вкладених Петефі в його оригінальні твори. Аналізуючи петефівські переклади Шекспіра, якими було закладено підвалини угорського літературного перекладу, досліджуючи «фальстафівський» характер незакінченого драматичного твору Петефі, К. О. Шахова ставить проблему «Шекспір і угорський театр», яка ще чекає на свого дослідника.

Завершується розділ цікавою статтю М. Г. Соколяньського «Бернард Шоу — критик Шекспіра». В центрі уваги автора — розкриття змісту антишекспірівської кампанії молодого Шоу, чий антишекспірівський парадокс був формою боротьби проти мелодраматичного здрібнення шекспірівської спадщини на англійській сцені кінця XIX ст., проти сліпого буржуазно-міщанського схвалення перед кудлом Шекспіра. На відміну від О. Аїкста, який у передмові до збірки «Шоу о драме и театре» (М., 1963) обмежує аналіз ставлення Шоу до Шекспіра початком XX ст., М. Г. Соколяньський розкриває еволюцію поглядів Шоу на Шекспіра від часів «Смаглявої леді сонетів» аж до смерті драматурга і закономірно зв'язує цю еволюцію з крахом фабіанськи-оптимістичних ілюзій Шоу.

Отже, Шекспір в Англії, Німеччині, Угорщині... А на Україні? Єдина композиційна вада збірки — вміщення статті Ф. М. Білецького «Т. Г. Шевченко про Шекспіра» в першому розділі. З усіх поглядів місце її — у третьому розділі. Головний зміст статті — не тільки розкриття шекспірівських традицій в зображенні трагічного у Шевченка, типологічної схожості ліричного героя в обох геніїв світової літератури тощо. Ставлення Шевченка до Шекспіра розкривається в статті як початок плідної традиції передової української літературознавчої думки — традиції, свідченням якої є рецензований збірник. Вихід його в світ є цікавою подією нашого літературно-наукового життя.

Б. БУНИЧ-РЕМІЗОВ